

Література

1. *Блауг М.* Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют. — М., 2004. — 416 с.
2. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 23. — М., 1960. — 907 с.
3. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857–1861 гг. — М., 1980. — 564 с.
4. *Маршалл А.* Принципы политической экономии. Т. 1–3. — М., 1983–1984. — 1080 с.
5. *Милль Дж. С.* Система логики силлогистической и индуктивной. — Типо-литография Товарищества И. Н. Кушнерев и Ко., 1897. — 812 с.
6. *Канке В. А.* Философия экономической науки: Учебное пособие. — М.: Инфра-М., 2007. — 384 с.
7. *Фридмен М.* Методология позитивной экономической науки // Thesis. Теория и история экономических и социальных систем и институтов. — М., 1994. — Вып. 5. — С. 20–52;.
8. *Keynes J. M* The Collected Writings of John Maynard Keynes Vol. XIV. The General Theory and After. — L. 1973. — 234 p.

Статтю подано до редакції 03.09.09 р.

УДК 330.368

О. С. Рибчак,
викладач кафедри економічної теорії,
Уманський державний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті визначено основні важелі організаційно-економічного механізму детінізації економіки України. Досліджено макроекономічну сутність категорії «тіньова економіка», форми прояву та фактори, які впливають на її обсяг.

Ключові слова: тіньова економіка, неформальний сектор, економічний розвиток, податкове регулювання

В статье определены основные инструменты организационно-экономического механизма детенизации экономики Украины. Исследована экономическая сущность категории «теневая экономика», формы проявления и факторы, которые влияют на ее объем.

Ключевые слова: теневая экономика, неформальный сектор, экономическое развитие, налоговое регулирование.

The article outlines the main levers of organizational and economic mechanism of legalization of economy of Ukraine. Investigated macroeconomic nature of the category of «informal economy», a form of manifestation, and factors affecting its size.

Key words: informal economy, informal sector, economic development, tax regulation

Вступ. Поширення в Україні такого соціально-економічного явища, як тіньова економіка, а також обсяги продукції і фінансових ресурсів, які обертаються в цій сфері, являють собою суттєву перешкоду забезпеченню сталого розвитку економіки. Значною проблемою є те, що переважна більшість операцій, які можна віднести до тіньових, можна здійснити в легальному нормативно-правовому полі, а доведення факту здійснення тіньової діяльності потребує значних зусиль органів державної влади. Саме це й зумовлює актуальність дослідження даної тематики.

Суттєвий внесок у розробку досліджуваної теми мають роботи вітчизняних учених: Г. Андрущака, А. Базилюк, А. Барановського, В. Білецького, В. Бордюка, З. Варналія, В. Воліка, В. Поповича, В. Степаненка, О. Турчинова та ін.

Метою даної статті є дослідження організаційно-економічних передумов детінізації економіки України.

Виклад основного матеріалу. Тіньова економіка — надзвичайно актуальна та болюча проблема для української економіки. За різними підрахунками тіньовий сектор займає 40 — 60 % економіки України.

З ідентифікацією реальних причин тінізації економіки безпосередньо пов'язується таке ключове поняття, як механізм одержання тіньових прибутків. На нашу думку найпоширенішими серед них на сьогодні є: приховання прибутків від оподаткування; незаконні конвертаційні операції, переказ у готівку безготівкових коштів; тіньовий обмін валюти; нелегальний експорт капіталу, неповернення валютних коштів, які незаконно зберігаються за кордоном; протиправні фінансово-банківські операції і шахрайство з фінансовими ресурсами; нецільове використання бюджетних коштів; спекулятивні операції з цінними паперами; шахрайська діяльність страхових, інвестиційних компаній і комерційних банків та ін.

Чинниками, які зумовлюють збільшення тіньових операцій, можуть бути: недосконалість правового регулювання економіч-

ної сфери; знецінення обігового капіталу в результаті інфляції; штучність курсу національної грошової одиниці; фіскальний характер податкової політики; нерозвиненість фондового і страхового ринків; негативне зовнішньоторговельне сальдо і нелегальний переказ валютних коштів за кордон та ін.

Під тіньовою економікою слід розуміти економічну діяльність, яка пов'язана з незаконним привласненням особою, або групою осіб частини створеної вартості або частки майна через різного роду викривлення об'єктивної інформації про рух грошових коштів та матеріальних цінностей, спотворення даних первинного обліку джерел походження доходів, а також через реалізацію методом лобювання відповідних законодавчих норм і нормативів, схем корисливого перетікання капіталів, здійснення яких не підпадає під кримінальну відповідальність, але зумовлює матеріальні втрати державних або підприємницьких структур та окремих громадян [1, с. 74].

В Україні на даний момент залишається гострою проблема корумпованості, наркобізнесу, проституції, нелегального виробництва і збуту продукції, фіктивних грошових операцій. Державне управління економікою країни залишається недосконалим. Неєфективна податкова політика веде до зменшення надходжень до держбюджету в результаті функціонування тіньового сектора.

На теренах України стрімкого розвитку тіньові економічні відносини набули в перших роках ХХ сторіччя. Не дивлячись на бурхливе зростання капіталізму, паралельно з ним продовжували зберігатися феодалні і напівфеодалні відносини, які не витіснялися, а вросли в нього і тісно з ним перепліталися. Традиційний правовий нігілізм, маса неписьменного населення і страх перед владою призвели до високого рівня корумпованості численного державного апарату на всіх рівнях влади. Окрім цих напрямів тіньової економічної діяльності, можна виділити такі, дуже поширені в той час, як: підробка казначейських зобов'язань, векселів і інших цінних паперів; розкрадання державних фінансових і матеріальних цінностей тощо.

Найпоширенішими видами тіньової економічної діяльності за часів СРСР були:

- нелегальне виробництво, надання послуг і торгівля;
- розкрадання державної власності і фінансів;
- хабарництво [3].

Ухиляння від податків, що складає основу тіньової економіки в державах з ринковою економікою, було для економіки СРСР не типовим і стосувалося лише невеликого сектора індивідуальної

трудової діяльності. За розвитком тіньового сектора економіки лідирувало сільське господарство. Пояснювалося це складністю організації ведення обліку в сільському господарстві, великим обсягом дотацій і простотою схем їх привласнення.

Сприятливими передумовами для зростання тіньової економіки стало укорінення принципів тіньової політики — непрозорої системи прийняття рішень щодо процесів приватизації та регулювання підприємницької діяльності в умовах правового нігілізму.

Важливу роль у формуванні саме такої ситуації відіграла відсутність суспільної консолідації та досвіду конструктивної протидії злочинним діям владі, спрямованої на захист базових соціальних прав, який, наприклад, мав місце у низці центрально-європейських країн колишнього соціалістичного табору.

На початковому етапі становлення вітчизняної суспільно-економічної системи суспільству було нав'язане і дещо спрощене, ізоляціоністське розуміння проблематики національної безпеки. За рамками професійного діалогу фахівців, громадська дискусія у цій сфері часто зводилася до необхідності протидії зовнішнім загрозам та захисту формальних ознак державного суверенітету. У цьому контексті боротьба з тіньовою економікою ставилася у залежність від успішності здійснення економічних реформ, як ключової запоруки економічного зростання. При цьому варто було б враховувати, що тіньова діяльність є не лише результатом незбалансованості економічного організму (низький рівень монетизації у господарських розрахунках, слабкість банківської системи, неадекватність податкових важелів тощо), але й стимулюється низкою інших суспільних проблем. Зокрема, високий рівень тінізації економіки переважно притаманний країнам з низькою ефективністю системи державного управління, ключовими ознаками якої у цьому випадку є відсутність перспективного бачення, недостатня професійна підготовка керівних кадрів, низька мотивація відповідальних контролюючих установ, недосконалість правової системи.

З іншого боку, тінізація економічної діяльності також може інформувати про занепад морального стану суспільства та слабкість впливу консолідуючих недержавних інституцій (церква, громадські об'єднання та ініціативи), а також моральних авторитетів на формування позитивних стереотипів та конструктивних традицій суспільної поведінки.

Твердження про те, що тіньова економіка, у розумінні виведення реальних доходів фізичних та юридичних осіб з офіційного

податкового поля, допомогла і допомагає вижити мільйонам українців є справедливим лише частково. Виведення значної частини коштів за межі системи державного розподілу, насамперед, стримувало процес оптимізації економічних відносин і, в кінцевому результаті, не відповідало забезпеченню довгострокових інтересів держави та громадян, зокрема, щодо формування ефективної системи пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, зменшення сукупного податкового тиску на доходи фізичних осіб та суб'єктів підприємництва тощо. Ускладнюється і можливість здійснення державою достовірного аналізу базових макроекономічних показників та, відповідно, їхнього ефективного коригування.

Отже, однією з головних загроз, які несе в собі тіньова економіка національній безпеці, можна вважати блокування створення ефективних механізмів управління соціально-економічним розвитком. Криза в цій сфері, у свою чергу, стимулює розвиток широкого спектру суспільних проблем, у т. ч. демографічних та культурних.

Тіньова економіка, як тимчасова альтернатива формально встановленим державою регламентації господарської діяльності, загалом гальмує розвиток економічних проєктів, спрямованих на довготривалу перспективу, культивує серед бізнесу «загарбницький», орієнтований на отримання швидкого прибутку підхід до експлуатації вітчизняних дефіцитних ресурсів та стримує формування конкурентного економічного середовища.

У розумінні додаткового чинника непрозорості та коруптованості взаємодії державних органів з суб'єктами господарювання тіньова економіка опосередковано знижує інвестиційну привабливість національної економіки, як для місцевих, так і для закордонних інвесторів.

Тіньові матеріальні ресурси не можуть бути мобільно використані державою у випадку критичної необхідності (економічна криза, протидія зовнішній агресії, введення надзвичайного стану тощо) і, одночасно, не можна виключати використання неконтрольованих державою потоків капіталів з метою здійснення локальних та глобальних акцій, спрямованих на дестабілізацію внутрішнього становища в країні та підрив її зовнішніх позицій. Дефіцитні ресурси з легального сектору економіки відходять у тіньовий, де можуть використовуватися не на користь суспільним інтересам.

Найнебезпечніші тіньові зони — торгівля наркотиками, зброєю, людьми та людськими органами, відмивання грошей — мають розглядатися не лише у внутрішньому, але й у зовніш-

ньополітичному вимірі. Держава, що не здатна контролювати та стримувати розвиток зазначених явищ на своїй території, має бути готовою протидіяти тиску зовнішнього середовища, що здійснюватиметься як у правовому полі, так і шляхом політичних спекуляцій та інформаційних провокацій з боку конкурентів.

Укорінення тіньових способів здійснення економічної діяльності взаємопов'язане із поширенням практики корупції як на вищому (вплив на формування загальнонаціонального правового поля), так і на нижчому (система хабарництва для вирішення буденних питань ведення підприємницької діяльності) рівнях. Масовий характер зазначених явищ підриває рівень довіри громадян до усієї вертикалі органів державного управління. Владні структури починають керуватися логікою задоволення приватних або кланових інтересів, що унеможлиблює організацію їхньої ефективної роботи, спрямованої на досягнення загальнонаціональних пріоритетів та соціально-економічний розвиток регіонів.

Ці процеси деструктивно впливають на стабільність економічного та політичного розвитку держави.

Високий рівень тіньової економіки свідчить про реальні загрози національній безпеці держави, є наслідком неефективного функціонування суспільно-економічної системи і, у свою чергу, стимулює її подальше розбалансування.

В Україні причини поширення тіньових економічних відносин можна згрупувати за такими факторами впливу:

1) короткострокові чинники (прорахунки в реформуванні відносин власності; фіскальний тиск; відсутність стабільного й ефективного законодавства; відставання правового поля від практики здійснення тіньової діяльності; низька платоспроможність населення; нерозвинена ринкова структура);

2) середньострокові чинники (деформованість структури виробництва; висока витратомісткість виробництва; надмірне втручання держави в економічні процеси, монополізм влади і її майже повна безвідповідальність; низький рівень розвитку продуктивних сил і конкурентоспроможності вітчизняних товарів; низькі стандарти якості життя людей);

3) довгострокові чинники (відсутність адаптаційного періоду входження в світогосподарську економічну систему; відсутність у підсвідомості людей демократичних традицій; історичні традиції народу, формування патерналістичної ідеології реалізації соціальних відносин, висока залежність народу від державної полі-

тики; відсутність механізмів відповідальності влади за дії або бездіяльність у разі порушення національних інтересів держави) [2, с. 112—114].

Державна політика детінізації, на думку професора З. Варналія, має містити дві взаємоузгоджені складові.

1. Адміністративна складова детінізації. Ця складова передбачає кроки щодо посилення адміністрування збору податків та перекриття шляхів ухиляння від сплати податків. Заходи у рамках цієї складової базуються на припущенні, що уряд має достатньо ресурсів для виконання своїх функцій, система державних витрат як така є задовільною неефективність обумовлена зловживаннями та відсутністю належного контролю.

При цьому необхідно зазначити, що ліквідація можливостей ухиляння від сплати податків може стимулювати пошук нових шляхів несплати податків, а також призвести до уповільнення економічного зростання, якщо значна частина підприємців прийме рішення про припинення або скорочення економічної діяльності.

2. Мотиваційна складова детінізації передбачає подальше зниження податкового навантаження, спрощення податкового законодавства та регулювання економічної діяльності одночасно з поліпшенням якості державних послуг.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене необхідно зауважити, що обмеження масштабів поширення тіньової економіки, і, як наслідок, процесу зростання тіньового капіталу, може відбутися тільки за умов гармонізації суспільних відносин на основі усунення суперечностей і недоречностей економічної моделі, які порушують паритетність розвитку окремих сфер, а її і сегментів ринку, зачіпають інтереси окремих суб'єктів.

Література

1. *Нагребельний В. П.* Тіньова економіка / В. П. Нагребельний, В. М. Попович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К., 1998. — Т. 6. — С. 74—76.

2. *Предборський В.* До питання про сутність тіньової економіки // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 12. — С. 111—115.

3. *Турчинов О.* Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. — К.: Артк, 1995. — 300 с.

Статтю подано до редакції 20.09.09 р.

А. О. Гжесюк,
аспірант,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Стаття присвячена поглибленню вивчення процесу інтернаціоналізації вищої освіти як ефективного засобу впливу на формування людського капіталу країни. В роботі проаналізовано основні тенденції розвитку процесу інтернаціоналізації і її вплив на формування єдиного освітнього простору.

Ключові слова: єдиний освітній простір, інтернаціоналізація, чинники, вища освіта, болонський процес, людський капітал.

Статья посвящена углубленному изучению процесса интернационализации и ее влиянием на формирование человеческого капитала страны.

Ключевые слова: единое образовательное пространство, человеческий капитал, болонский процесс.

This article is devoted to the research of process of higher education which leading to development of peoples capital in the modern stage of society's development. Main lines of progress of process of internationalization of higher education were analyzed and basic groups of people on whom this process influences on are certain were defined.

Keywords: globalization, internationalization, factors, higher education.

Освіта є однією з фундаментальних інтегральних потреб соціальних суб'єктів, оскільки пов'язана з рівнем та якістю задоволення переважної більшості потреб. В умовах формування сучасного суспільства освіта стає базовою складовою найвищого рівня потреб індивіда — потреб у самоактуалізації. Оскільки саморозвиток людини є основним ресурсом нового суспільства, вища освіта набуває і пріоритетного значення як ринкова потреба всіх соціальних суб'єктів. Треба підкреслити, що прогресивність соціально-економічного, науково-технічного та культурного розвитку суспільства досягається лише через високий рівень інтелектуального розвитку більшості його членів. Знання, сформовані здобуттям вищої освіти та професійною підготовкою, є основою